

omladine u pripremama za oružanu borbu za nacionalno oslobođenje i njenom uspješnom suprotstavljanju naporima okupatora i kvislinga da na svoju stranu privuku omladinske mase.

Treće poglavlje, »Omladina u ustanku« (189—345), analizira ulogu omladine u podizanju ustanka i njezino sudjelovanje u partizanskim jedinicama. Autor dolazi do zaključka da je osnovu boračkog kadra sačinjavala omladina.

U posljednjem poglavlju, »Stvaranje jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta« (351—405), obrađeni su naponi KPJ i SKOJ-a da antifašistički orijentiranu omladinu svrstaju u organizacije omladinskoga antifašističkog fronta.

Monografija je na kraju upotpunjena Registrom imena i Registrom geografskih naziva što povećava vrijednost knjige.

Na kraju se može konstatirati da su te najnovije publikacije značajan doprinos jugoslavenskoj historiografiji, posebno zato što je tematika o revolucionarnom omladinskom pokretu do sada slabo obrađivana.

Slobodan Žarić

ZBORNİK O ZAGREBU 1941—1945, izd. Spektar, Zagreb, 1972, str. 456.

Nedavno izašla knjiga: *Zagreb 1941—1945* u redakciji Emila Ivanca, Narcise Lengel-Krizman i Marijana Rastića sadrži šezdeset i šest sjećanja sudionika NOP-a grada Zagreba na vrijeme okupacije, pohranjenih u arhivu Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske. Mahom je riječ o dokumentaciji koja do sada u cijelosti nije bila objavljena i široj javnosti poznata, pa je stoga tiskana na inicijativu zagrebačkog odbora za proslavu 30-godišnjice ustanka. Knjiga sadrži samo dio prikupljenih izjava.¹ Neke od njih su već objavljene u različitim publikacijama ili su poslužile pojedinim autorima kao jedan od osnovnih izvora na što će se u prikazu upozoriti u bilješkama.

Umjesto predgovora knjiga donosi na uvodnom mjestu tekst govora dra Vladimira Bakarića, održanog u Zagrebu 26. VII 1961. na proslavi 25-godišnjice početka ustanka i revolucije naroda Hrvatske (7—14), a zatim slijede prilozi — sjećanja pojedinih autora.

Lutvo Ahmetović, Neka sjećanja iz rada u radničkom pokretu pred rat i u prvim godinama rata (15—43), opširno prikazuje svoje sudjelovanje u revolucionarnom radničkom pokretu od god. 1934. (u Sarajevu) i zatim od god. 1936. do listopada 1942. godine u Zagrebu, kada kao sekretar MK KHP za Zagreb (od siječnja 1942) odlazi na teren.² Prilog, uz autorovo sjećanje na njegov rad uoči okupacije (koji je izazvao i polemiku u dnevnoj štampi)³, donosi i sažet prikaz razvoja

¹ U IHRPH — fond memoarske građe (dalje: MG) — nalazi se oko 340 sjećanja preživjelih sudionika NOP-a Zagreba. Prema tome, u knjizi je objavljena svega 1/5 materijala. Neke naslove i podnaslove dodala je redakcija.

² IHRPH, MG, 73/I, 1. Od istog pisca v. i neobjavljenu izjavu: *Forme i stil partijskog rada u Zagrebu* (isto, 10/I, 2).

³ Svoje kritičke primjedbe na autorove ocjene o radu SBOTIČ-a u Zagrebu od god. 1937. iznio je B. Vujinović upozorivši i na neke faktografske netočnosti (*Vjesnik*, 18. XI 1972) na što je L. Ahmetović odgovorio napomenom da su to »ipak samo sjećanja« (*Vjesnik*, 26. XI 1972).

NOP-a u Zagrebu 1941—1942. godine što ga je autor ukomponirao u taj tekst iz svoga već prije objavljenog rada.⁴ Marko *Belinić*, Rad KP Hrvatske u Zagrebu i okolici (45—56), opisuje svoje sudjelovanje u revolucionarnim zbivanjima u Zagrebu i Hrvatskom zagorju od god. 1940. do studenog 1942. godine.⁵ Izjava Josipa *Lukatele*, Rad ručne tehnike od 1941. do travnja 1944. godine (57—68), i danas je jedan od najvažnijih izvora u istraživanju suradnika i rekonstrukciji načina rada tzv. ručne tehnike koja je djelovala u Zagrebu gotovo pune četiri godine.⁶ O osnivanju i radu skojevske organizacije u Zanatskoj školi Željezničke radionice piše Ivan *Lazić* u radu, Skojevcu na željeznici (69—72),⁷ a Milutin *Baltić* evocira svoje uspomene na Jožu Vlahovića (73—75).⁸ Prilog Stipe *Ugarkovića*, Rat prije rata (77—83), rezimirani je prikaz aktivnosti KPH u Zagrebu od god. 1940. do druge polovice 1941. godine, a ne sjećanja,⁹ koja je autor — kao sudionik mnogih povijesnih zbivanja toga vremena — objavio ranije.¹⁰ Izjave grupe autora — Danice *Cazi*, Save *Zlatića*, Nikole *Statkovića* i Mije *Pikumića* pod naslovom, O radu partijskih organizacija VI rajonskog komiteta grada Zagreba u toku 1941. godine (89—96), sadrže obilje korisnih i zanimljivih podataka o mreži partijskih ćelija na tom području, njihovim članovima, radu, sim-

⁴ L. *Ahmetović*, Zagreb u ustanku i revoluciji, Zagreb 1966, 39. Brošura — pisana u obliku ovećeg referata u povodu proslave 25-godišnjice NOB-a i revolucije — osniva se na dotad objavljenj literaturi a djelomično i na arhivskim izvorima.

⁵ IHRPH, MG, 73/I, 6. V. i neobjavljene izjave: Rad partijske organizacije V rajona 1941—1942; Ilegalni partijski rad na V zagrebačkom industrijskom rajonu 1941. godine (isto, 9/IV, 26; 12/VIII, 64). Pojedini dijelovi tih izjava već su objavljeni. Usp.: M. *Belinić*, Oдох ja, moj Rade u ilegalce, Četrdeset godina, zbornik sećanja aktivista jugoslovenskog revolucionarnog radničkog pokreta, IV, Beograd 1960, 383—384; *Isti*, Odbori radničkog jedinstva, Ustanak naroda Jugoslavije 1941, I, Beograd 1962, 275—278; *Isti*, Do naših dana, Zagreb 1966, 92 i d.

⁶ IHRPH, MG, 12/III, 23. V. i neobjavljenu izjavu: Rad i organizacija Narodne pomoći u Društvu srednjoškolskih profesora (isto, 10/IV, 34). Skraćeni dio priloga u knjizi objavljen je u zborniku: Zagreb u NOB-i i socijalističkoj revoluciji, Zagreb 1971, 330—335. Usp.: J. *Petričević*, Bio je najveći 'falsifikator' onog vremena, Zagrebačka panorama, 7—10/1966, 20—22.

⁷ IHRPH, MG, 74/II, 14. *Isti* prilog objavljen u zborniku: Revolucionarni omladinski pokret u Hrvatskoj 1941—1948, Zagreb 1972, 305—308 pod naslovom: Rad organizacije SKOJ-a u zanatskoj školi radionice JDŽ u Zagrebu.

⁸ IHRPH, MG, 73/I, 4. Dijelovi te izjave — u dva nastavka — objavljeni su u rubrici »Putovima revolucije« koja izlazi već treću godinu (jedanput tjedno) u *Večernjem listu* (*Večernji list*, 27. IV i 4. V 1972). Prvi materijali iz te knjige počeli su se na istom mjestu objavljivati 13. XII 1972. ali je urednik — Vlado Stopar — tek u slijedećim nastavcima potkraj 1972. godine upozorio čitaoca da je to materijal iz IHRPH.

⁹ Izjave u IHRPH: Štampa (tehnika) — ilegalna partijska štampa; Ilegalna partijska štampa u Zagrebu 1937—1941. i za vrijeme okupacije; Sjećanja iz radničkog pokreta i NOB-a 1936—1945. (MG, 2/III, 23; 12/III, 17; 48/II, 2).

¹⁰ Usp.: S. *Ugarković*, Zapis ilegalca, I izdanje: Zagreb 1953, 58, II: 1955, 73; *Isti*, Prvi radio-poziv na ustanak, Srpom i čekićem, Zagreb 1959, 43—46; *Isti*, Ilegalna partijska tehnika, isto, 49—60; *Isti*, »Neosumnjiveni ilegalac«, Četrdeset godina, n. dj., IV, 314—317; *Isti*, Zvali smo je mamica, isto, 415—417; *Isti*, Radio-stanica koja je prva emitirala poziv na ustanak, isto, VII/1961, 187—189 (preštampano u zborniku: Ratna sećanja aktivista jugoslovenskog revolucionarnog radničkog pokreta, III, Beograd 1961, 187—189); *Isti*, Partijska tehnika u okupiranom Zagrebu, Ustanak naroda Jugoslavije 1941, n. dj. I, 81—88; *Isti*, Ilegalna partijska tehnika, *Glas rada*, 1. I—28. II 1952; *Isti*, Partijska tehnika, Zagrebačka panorama, 8/1961, 213—215; *Isti*, Sjećanja na prve dane ustanka, *Vjesnik*, 15—29. V 1971.

patizerima i stanovima.¹¹ Vlado Lončarić, Moj povratak u Zagreb (97–99), opisuje svoj rad u Zagrebu od sredine 1941. godine — kada se kao jedan od španjolskih dobrovoljaca vratio u zemlju — do proljeća 1942. godine,¹² a Anita Lelas u svojim sjećanjima pod naslovom: Formiranje narodnooslobodilačkih odbora 1941. godine (101–105), donosi i podatke o radu odbora AFŽ-a, o tehničari u toku god. 1943. i o jednom od punktova preko kojeg se organizirao odlazak u partizane.¹³ Izidor Štrok, Povratak iz Španjolske (107–108), ukratko govori o svom povratku iz Njemačke i dolasku u Zagreb, odakle je — prema unaprijed utvrđenom rasporedu — ubrzo krenuo u prve partizanske odrede.¹⁴ Izjava Martina Mojmira, Hvatanje i likvidacija policiskog agenta Ljudevita Tiljka, jednog od najgorih krvnika (uz Kosmajca) beogradske Glavnjače, a kasnije instruktora ustaške policije (109–118), služi i danas kao jedan od glavnih izvora pri rekonstrukciji te značajne akcije zagrebačkih komunista u ljeto 1941. godine.¹⁵ U članku Josipa Miškovića, Sećanja na aktivnost u ilegalnom radu u NOP-u u Zagrebu od ljeta 1941. do marta 1943. godine (119–128) — uz ostalo — posebno je zanimljiv opis »rada kružoka za izučavanje Istorije SKP(b)«, koji su se održavali u gradu sve do polovice god. 1944, a pohađali su ih kandidati KP i članovi pojedinih mjesnih rukovodstava.¹⁶ Emil Ivanc napisao je svoja Sjećanja na Stjepana Škrnjuga (129–130), jednog od prvih uhapšenih i strijeljanih omladinskih rukovodilaca u Zagrebu.¹⁷ O radu studenata i nastavnog osoblja na Veterinarskom fakultetu od 1929. do 1945. godine govori prilog Ekrema Maglajlića, Razvoj studentskog pokreta na Veterinarskom fakultetu u Zagrebu (121–136).¹⁸ Slavek Kolarec i Blaženka Kolarec-Vičević u svojim Sjećanjima (137–140) govore o jednom od ilegalnih stanova, koji je ostao neotkriven za cijelo vrijeme okupacije, a služio kao sklonište mnogim istaknutim partijskim rukovodiocima.¹⁹ O značajnijoj diverzantskoj akciji u Zagrebu, u ljeto 1941. godine, govori prilog Slavka Markona, Diverzija na zagrebačkoj pošti (141–149). Od istog autora objavljen je i napis: Prenošenje prvih direktiva za otpočinjanje oružanih napada na okupatorske vojne snage (151–153) a odnosi se na autorova putovanja u srpnju god. 1941. u okolici Siska i Delnica.²⁰ Braslav Rabar, pod naslovom

¹¹ IHRPH, MG 10/II, 19. V. i neobjavljenu izjavu D. Cazi: Ilegalni rad partijske organizacije VI organizacionog rajonskog komiteta 1941 (isto, 10/III, 22). Dijelovi priloga u knjizi objavljeni u nekoliko nastavaka u *Večernjem listu*, 27. XII 1972, 3, 10, 17. i 24. I 1973.

¹² IHRPH, MG, 73/II, 15; 74/II, 16.

¹³ Isto, 74/II, 15. Od istog pisca usp. i neobjavljene izjave: Ilegalni rad u trgovačkim poduzećima u Zagrebu 1941. godine; Podaci o ženama-ilegalkama 1941–1943; Rad ilegalne partijske tehnike i rasturanje ilegalne štampe u Zagrebu 1943. godine; Sjećanje na rad od 1932. do 1945. godine (isto, 12/I, 2; 12/VI, 31; 20/7, 104; 44/II, 5) Fragmenti priloga u knjizi objavljeni u *Večernjem listu*, 14. II 1973.

¹⁴ Izjava u privatnom posjedu.

¹⁵ IHRPH, MG, 74/III, 30. Usp.: E. Ivanc, *Nepokorena mladost*, Zagreb 1961, 76–81; I. Šibl, *Zagreb tisuću devetsto četrdeset prve*, Zagreb 1967, 243, kao i u nekim drugim radovima.

¹⁶ IHRPH, MG, 74/III, 29.

¹⁷ Izjava prenijeta iz autorove knjige: *Nepokorena mladost*, n. dj., 63–64.

¹⁸ IHRPH, MG, 74/III, 23. Isti je pisac u suradnji sa S. Rapićem napisao i izjavu: Rad sveučilišne partijske organizacije (isto, 10/I, 7). Dijelovi obju izjava objavljeni u spomenutoj knjizi I. Šibla, 166–168.

¹⁹ IHRPH, MG, 74/I, 1.

²⁰ Isto, 74/III, 25. Usp.: S. Markon, *Diverzija na Glavnoj pošti u Zagrebu*, Četrdeset godina, n. dj., VII, 266–271 (preštampano u: *Ratna sećanja*, n. dj., III, 266–271); *Isti*, *Diverzija u Zagrebačkoj telefonskoj centrali*, Republika 1941–1961, Zagreb 1961, 155–160.

Aktivnost SKOJ-a na Zagrebačkom sveučilištu 1941—1942. (155—164), prikazuje različite oblike rada studentske organizacije, a Mirko *Peršen* u prilogu: Od simpatizera do sekretara Komiteta (165—170), svoj rad u NOP-u od god. 1941, zatim u MK SKOJ-a za Zagreb čiji je bio sekretar od prosinca 1942. do proljeća 1943. godine.²¹ Zanimljiva je izjava Branka *Tučkovića*, Pristupanje pokretu (171—189), u kojoj je prikazana široka mreža aktivista NOP-a zaduženih za rad u tehnici i obavještajnoj službi. Na kraju autor daje pregled NOO-a i pododbora u kasarnama Zagreba.²² Ivica *Gretić* sažeto prikazuje rad Tehnike Centralnog komiteta KPH u Zagrebu 1941. godine (191—192),²³ a Antun *Bibera* u članku: Zagrepčani odlaze u partizane (193—195), način na koji se odlazilo iz grada na teren.²⁴ Dušan *Čalić* evocira svoje uspomene na Edu Leskovara (197—199)²⁵, a Branko *Kubović* u izjavi, Zajednički znanac (201—205), opisuje svoj rad na stenografiranju vijesti savezničkih radio-stanica i izradi kopija zapiska s različitim povjerljivih ustaških sastanaka kojima je prisustvovao kao službeni stenograf. Milka *Kufirin* u prilogu, Zagreb i okolica (207—211), piše o skojevskoj organizaciji na Trešnjevki, a posebno se osvrće na rad skojevskih aktiva i grupa u bližoj okolici Zagreba. Franjo *Kunštić*, Uz pomoć šofera (213—215), ukratko opisuje svoj rad kao član MK SKOJ-a za Zagreb od travnja do srpnja 1943. godine i svoje zadatke kao kurira, budući da je jednom tajno odlazio iz Zagreba u Oborovo (tadašnje sjedište Povjerenstva PK SKOJ-a), prenoseći usmene ili pismene poruke i preuzimao materijal za skojevsku organizaciju u gradu.²⁶ O razvoju i radu organizacije AFŽ u Zagrebu u toku rata malo je objavljenih radova. Zbog toga je koristan prilog koji je napisala Anđela *Paut*, Odbor žena (217—220), u kojem prikazuje sudjelovanje u izvršavanju zadataka NOP-a.²⁷ O jednom od stanova, koji su za cijelo vrijeme okupacije predstavljali »značajne ilegalne baze«, piše Dragica *Broz* u prilogu, Izvršavala sam naređenja Partije (221—222).²⁸ Stjepan *Rapić* izjavom: Ilegalni rad na Veterinarskom fakultetu u narodnooslobodilačkom ratu (223—227), upotpunjuje podatke o doprinosu koji su studenti, službenici i nastavno osoblje toga fakulteta dali NOP-u i NOB-u.²⁹ Rezimirani pregled aktivnosti SKOJ-a na dijelu Trešnjevke u toku prve godine okupacije daje Emil *Ivanc* u članku Ciglenica 1941. godine (229—

²¹ IHRPH, MG, 75/II, 12; 75/I, 7.

²² Isto, 75/II, 19. Upozoravam da se tehničkom greškom u toj izjavi nalaze i podaci iz sjećanja D. Kosovca na str. 187—188 koji se odnose na organiziranje tzv. kanala kojima su se prebacivali ljudi i materijal u NOV što je redakcija, na žalost, tek naknadno ustanovila.

²³ Isto, 12/III, 21. V. i neobjavljenu izjavu: Sindikalni pokret i štrajkovi 1935—1940. i drugo (isto, 1/IV, 20). Članak iz knjige bio je već objavljen. V.: *I. Gretić*, Tehnika CK KPH u Zagrebu 1941. godine, Četrdeset godina, n. dj., VII, 410—412 (preštampan u: Ratna sećanja, n. dj., III, 410—412).

²⁴ Članak prenijet iz zbornika: Četrdeset godina, n. dj., VII, 251—254 odnosno: Ratna sećanja, n. dj., III, 251—254, a pod istim naslovom objavljen je i u edicijama: Ljudi i događaji koji se ne zaboravljaju, II, Zagreb 1956, 33—38 i: Iz starog i novog Zagreba, I/1957, 278—282 u redakciji S. Ogrizović. U IHRPH se nalazi nekoliko neobjavljenih izjava A. Bibera: MG, 9/I, 3; 9/IV, 27; 13/VIII, 16; 40/XVI, 22.

²⁵ Izjava u privatnom posjedu.

²⁶ IHRPH, MG, 74/I, 9, I, 10, II, 12.

²⁷ Isto, 75/I, 3. Pregled literature o AFŽ u Zagrebu: *N. Lengel-Krizman*, Naša historiografija i povijesna publicistika o Zagrebu u NOB-i, Časopis za suvremenu povijest, 1/1970, 143.

²⁸ IHRPH, MG, 73/II, 14. Dijelovi izjave objavljeni u *Večernjem listu*, 20. XII 1972.

²⁹ IHRPH, MG, 75/II, 13. V. i bilj. 18.

234).³⁰ Sjećanje Blaža *Lasića*, U novim uslovima (235—240), odnosi se na autorov rad kao simpatizera a zatim kao člana rajonskog komiteta od 1941. do siječnja 1943. godine.³¹ Fadila *Bilal-Redžić*, Neka sjećanja o radu SKOJ-a u Zagrebu od oktobra 1941. do septembra 1942. godine (241—245), s mnogo podataka piše o radu skojevske organizacije u srednjim školama, kojim je rukovala najprije kao sekretar srednjoškolskog skojevskog rukovodstva a zatim kao član MK SKOJ-a za Zagreb, zadužena za tzv. sektor srednjih škola.³² Tonka *Krleža-Drvar*, Mali Braco (245—250), Katica i Štefica *Piskrač*, Nije bio upisan u knjigu rođenih (267—270), opisuju preuzimanje tek rođenog sina pokojnih Dragice i Rade Končara i brige kojom je bio okružen sve do oslobođenja.³³ Izjava Rudolfa *Kuhara*, Bio sam sekretar partijske ćelije (251—256), odnosi se na autorov rad u roku 1940—1942. godine, a Milana *Pilija*, Sjećam se masovnog strijeljanja (257—262), na aktivnost u zagrebačkoj okolini i masovna ustaška strijeljanja u šumi Dotršćini. Prilog Vinka *Mušковиća*, U radionici željezničkih vozila (263—265), govori o aktivistima NOP-a na željeznici od god. 1941. do sredine 1943. godine. Opširan prikaz rada zagrebačke skojevske organizacije daje Milutin *Baltić*, Rad MK SKOJ-a 1940—1941 (271—279), uz pregled članova MK SKOJ-a za Zagreb do 1944. godine, a opisuje i formiranje i rad Povjerenstva PK SKOJ-a za sjevernu Hrvatsku.³⁴ Dragutin *Kosovec*, Ugostiteljski radnici (281—287), uz opis rada ugostiteljskih radnika iscrpno prikazuje i djelovanje tzv. otpremnog odbora posredstvom kojeg se odlazilo u NOB.³⁵ Feliks *Lukman* u članku Neza-boravni dani (289—297) opisuje rad aktivista u redovima radnika i službenika zagrebačkih kinematografa za vrijeme rata i rad rajonskog komiteta Trnja i željeznice čiji je bio sekretar 1943. i 1944. godine, a Timea *Drndić* u prilogu, U gradu je bilo teško opstati (299—301), piše o skojevskoj organizaciji od god. 1942. do oslobođenja. Posebno je zanimljiv prilog Drage *Krmdije*, Izgradnja partijskih kadrova u Zagrebu za vrijeme rata (303—312), u kome prikazuje osnivanje i rad partijskih kursova na kojima je bio predavač do sredine 1944. godine, kao i sav posao oko izdavanja ilegalnih listova u Zagrebu 1942—1944. godine. Milica *Opalo-Milidrag* u napisu, Trešnjevačka omladina (313—317), evocira uspomene na trešnjevačke skojevce u 1941. godini kojima je — kao član MK SKOJ-a za Zagreb — rukovala.³⁶ O vezama između Zagreba i Hrvatskog zagorja govori prilog Olge *Iveković*, Ja sam Zagorka (319—324),³⁷ a Siniša *Maričić* u napisu, Tehnika MK KPH u Zagrebu u Boškovićevoj ulici 19 (325—328), opisuje rad te tehnike od jeseni god. 1942. do travnja 1943. godine. Zlatko *Matetić* u svojoj izjavi: Zapis o ilegalnom radu u Zagrebu 1942—1944. godine (329—332), daje korisne podatke o načinu rada na obavještajnim zadacima.

³⁰ Isto, 73/III, 26. V. i neobjavljenu izjavu: Ilegalni partijski rad u Zagrebu 1941—1942. (isto, 10/I, 4).

³¹ Isto, 74/II, 13.

³² Isto, 73/II, 9. Skraćeni dio priloga u knjizi objavljen u zborniku: Zagreb u NOB-i, n. dj., 308—311.

³³ IHRPH, 74/I, 5; 75/I, 10. Fragment izjave Š. Piskrač objavljen u zborniku: Zagreb u NOB-i, n. dj., 318—319.

³⁴ IHRPH, MG, 74/II, 11; 75/I, 9; 76/I, 1; 73/I, 4.

³⁵ Isto, 74/I, 3. Usp. bilj. 22. Skraćeni dio priloga u knjizi objavljen u ediciji: Zagreb u NOB-i, n. dj., 323—325, a u cijelosti u *Večernjem listu*, 16, 23 i 30. V 1973.

³⁶ IHRPH, MG, 74/II, 20; 73/III, 21; 74/I, 6; 75/I, 2.

³⁷ Isto, 73/III, 27. Usp.: V. Vrcić, Veza sa Zagorjem, Hrvatsko zagorje u NOB-i, Zagreb 1959, 239—241.

Kraći prikaz prilika u ustaškim zatvorima u 1942. godini napisao je Tvrtko Švob pod naslovom, Sličice iz ustaških zatvora (333—336).³⁸ O organizaciji spašavanja partizanske i tzv. kozaračke djece govori prilog Zlatana Sremca, Ilegalna partizanska dječja bolnica na Perjavici u Zagrebu (337—338). Bolnica je djelovala od osnutka oko sredine 1942. godine sve do oslobođenja.³⁹ Cjelovitiji prikaz NOP-a u Zagrebu u 1943. godini donosi Perica Dozet u napisu, Moj dolazak u Zagreb (339—346). Dozet je boravio u gradu od listopada 1942. do druge polovice god. 1943. kao instruktor CK KPH. O manje poznatom detalju pomoći jasenovačkim logorašima piše Emil Vičić u članku, Ulazak u Jasenovački logor 1941. (347—348). On je zajedno s drugim simpatizerima — članovima jedne komisije iz Tehničke komande domobranstva — uspio uspostaviti vezu s pojedinim zatočenicima. Josip Bahorić, Fabrika »Ventilator« (349—351), ukratko prikazuje prve diverzantske akcije koje su u toku ljeta god. 1941. izvršili članovi udarnih grupa iz tvornice, a Olga Benel u izjavi: O mojem ilegalnom radu u okupiranom Zagrebu (353) sažeto opisuje svoj rad na stenografiranju i prepisivanju radio-vijesti savezničkih radio-stanica od kraja god. 1942. do druge polovice 1944. godine. Korisne priloge o različitim oblicima aktivnosti zagrebačke skojevske organizacije napisali su Alice Hrska, Sveučilišni odbor Narodne pomoći (335—359), Fumica Fedel-Sedmak, Rad na sveučilištu 1942—1943. (361—369) i Branko Tušak, Komitet SKOJ-a — 1942. godine (371—375).⁴⁰ Antun Augustinčić u napisima, Ministarskim autom na oslobođeni teritorij (377—378) i Nazor i Kovačić odlaze u partizane (379) evocira svoje uspomene na odlazak iz Zagreba i na svoje razgovore i susrete s Nazorom i Ivanom Goranom Kovačićem uoči njihova odlaska u NOB.⁴¹ Zena Kalodera u prilogu, Od Agitpropa do ROC-a (385—389), opisuje svoje sudjelovanje u radu tehnike (od početka 1943), obavještajnoj službi i — neposredno pred oslobođenje — u tzv. Štabu za oslobođenje Zagreba, osnovanom sa zadatkom da se uz pomoć aktivista i građana sačuvaju svi javni objekti u gradu od neprijateljskog razaranja prilikom povlačenja, a Slava Urbančić u članku, Stan u Radićevoj 74 (391—394), govori o jednom od punktova, osobito značajnim uoči oslobođenja. Vinko Lovrić u napisu, Zadužen za okolicu Zagreba (395—396), daje kraći kronološki pregled razvoja skojevskih akcija u zagrebačkoj okolici, a Mijo Krošelj u izjavi, Nezaboravni dani borbe za slobodu i novo društvo (397—400), prikazuje svoj rad kao člana partijske ćelije na Peščenici 1940—1941. godine i sekretara III rajonskog komiteta u 1942. i 1943. godini.⁴² Ivan Krunić u članku, Moj rad u Zagrebu (401—408), donosi podatke o razvoju NOO-a na području III rajonskog komiteta, opisuje djelovanje III RK i MK KPH za Zagreb čiji je bio član 1944. godine, a zatim daje popis aktivista i simpatizera s kojima je održavao veze od početka

³⁸ IHRPH, MG, 74/III, 24; 74/III, 26; 75/II, 18.

³⁹ Isto, 44/III, 20. Skraćeni dio izjave u knjizi bio je već prije objavljen. V.: Z. Sremec, Ilegalna partizanska dječja bolnica na Perjavici u Zagrebu, Četrdeset godina, n. dj., VII, 448—453 (preštampano u: Ratna sećanja, n. dj., III, 448—453); M. Ašanin, Na sudbonosnom raskršću, Zagreb 1962, 201—204; J. Petričević, Tajni front, Večernji list, 2. III 1970.

⁴⁰ IHRPH, MG, 73/III, 20; 75/III, 24; 73/I, 3; 73/I, 8; 73/III, 25; 75/II, 16; 75/III, 21.

⁴¹ Isto, 73/I, 2. Jedna od objavljenih izjava u knjizi tiskana je i ranije: V.: A. Augustinčić, Ministarskim autom na oslobođeni teritorij, Četrdeset godina, n. dj., VII, 281—282 (preštampano u: Ratna sećanja, III, 281—282), a u skraćenom obliku u Večernjem listu, 13. XII 1972.

⁴² IHRPH, MG, 73/III, 28; 75/III, 22; 74/II, 17; 10/I, 1.

okupacije.⁴³ O radu partijske organizacije Zagrebačkog električnog tramvaja 1941—1944. godine govori prilog Fabijana *Baljaka*, Sjećanje na 1943—1944. godinu (409—411). Živka *Bibanović-Nemčić* u napisu, Izvršavajući složene zadatke u svojstvu instruktora Povjerenstva CK KPH dočekala sam oslobođenje u Zagrebu (413—427), opširno izlaže situaciju u gradu od studenog god. 1944. do oslobođenja, govori o popunjavanju partijskih rukovodstava i formiranju Štaba za oslobođenje Zagreba.⁴⁴ Na isto vremensko razdoblje odnosi se i izjava Ljerke *Dulčić-Kirac* pod naslovom, Sjećanje na ilegalan rad u okupiranom Zagrebu (429—438), u kojoj opisuje rad ilegalne radio-stanice preko koje se održavala stalna i redovita veza s oslobođenim teritorijem. Prilog Duška *Dodera*, NOB u Zagrebu od kraja 1944. do oslobođenja — 8. svibnja 1945. godine (439—456), detaljno prikazuje osnivanje i rad Štaba za oslobođenje Zagreba.⁴⁵

Knjiga — uz prikazane izjave — sadrži i više od dvadesetak likovnih priloga (bez paginacije) i izbor pjesama iz zbirke »Krov« *Ota Šolca* (85—88, 381—384). Premda taj zbornik sadrži brojna i zanimljiva sjećanja sudionika o Zagrebu u NOB-u, ipak je, s obzirom na mogućnosti i uložena sredstva, mogao imati kvalitetniji sadržaj.

Narcisa Lengel-Krizman

ŽARKO D. PROTIĆ, MILAN VESOVIĆ, MILAN MATIĆ: SOCIJALISTIČKI I RADNIČKI POKRET I KOMUNISTIČKA PARTIJA JUGOSLAVIJE 1867—1941. Bibliografije posebnih izdanja (1945—1969). Beograd, Institut za savremenu istoriju 1972, str. 790.

Bibliografija »Socijalistički i radnički pokret i Komunistička partija Jugoslavije 1867—1941« koju je 1972. godine, nakon višegodišnjeg napornog rada Žarka D. Protića, Milana Vesovića i Milana Matića, tiskao Institut za savremenu istoriju u Beogradu, znatan je doprinos jugoslavenskoj historiografiji jer omogućuje sagledavanje rezultata znanstvenoistraživačkog i publicističkog rada na problematici socijalističkog i radničkog pokreta i Komunističke partije Jugoslavije u razdoblju 1867—1941. godine. Iako bibliografija nije potpuno obuhvatila svu izdavačku djelatnost na temu Socijalistički radnički pokret i Komunistička partija 1867—1941, s pravom možemo konstatirati da je to prva knjiga koja sistematski i potpunije obuhvaća knjige i brošure što u cjelini ili pretežno govore o socijalističkom i radničkom pokretu Jugoslavije i o Komunističkoj partiji od pojave radničkog pokreta u našim zemljama sedamdesetih godina XIX stoljeća do 6. aprila 1941. godine, tiskane u Jugoslaviji, na svim jezicima naroda i narodnosti, od 1945. do 1969. godine.

Ta bibliografija obuhvaća i knjige koje se djelomično odnose na temu Socijalistički i radnički pokret i Komunistička partija Jugoslavije 1867—1941. godine prema ovim kriterijima [...] »prvo sve knjige koje imaju poglavlje ili odeljak

⁴³ Isto, 74/I, 8. Skraćeni dio priloga u knjizi objavljen u zborniku: Zagreb u NOB-i, n. dj., 329—330.

⁴⁴ IHRPH, MG, 73/I, 5; 73/II, 11.

⁴⁵ Isto, 73/III, 23; 73/III, 19. Dijelovi tih izjava objavljeni su u zborniku: Zagreb u NOB-i, n. dj., 317—323, 314—317.